

Paula Skibińska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

paula.skibinska@interia.pl

Udział Żydów w życiu gospodarczym gminy Sławatycze w okresie dwudziestolecia międzywojennego

*The Participation of the Jews in the Economic Life of Sławatycze
During the Interwar Period*

STRESZCZENIE

Żydzi, którzy na przestrzeni kilkuset lat zamieszkiwali ziemię polskie, w tym od XVI w. także tereny obecnego powiatu białskiego, stanowili istotną część społeczeństwa Rzeczypospolitej. Charakteryzowali się własnymi zwyczajami, tradycjami, językiem i religią. Zamieszkiwali przede wszystkim małe miasteczka i osady targowe. W znacznym stopniu wpływali na rozwój społeczno-gospodarczy różnych miejscowości na terenie Lubelszczyzny, w tym położonych nad Bugiem Sławatycz.

Słowa kluczowe: Sławatycze; Żydzi

WSTĘP

Prawa miejskie Sławatycze otrzymały w 1577 r. i były miastem prywatnym. Stanowiły własność Leszczyńskich, a potem Radziwiłłów, wchodząc w skład klucza białskiego¹. Z pierwszego inwentarza miasta Sławatycze, sporządzonego w 1656 r., wynika, że z 30 placów na rynku 21 należało do Żydów. Występuje jednak tylko jedno nazwisko żydowskiego właściciela placów na rynku: Jankiela Potockiego². Od XVII do XX w. liczba mieszkańców ulegała zmianie, ale odsetek ludności żydowskiej zawsze wynosił przeciętnie od 40% do 55%. Przykładowo w 1700 r.

¹ *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1889, s. 772–773.

² M. Grynberg, *Sławatycze, domu mój...*, Warszawa 2000, s. 7.

liczba Żydów wynosiła 1089 osób (55,98% mieszkańców), w 1827 r. – 623 (38,8%), w 1857 r. – 1025 (55,5%)³.

Położenie Sławatycz – z dala od miejskiego życia, komunikacji i przemysłu – i typowo rolniczy charakter regionu powodowały, że życie gospodarcze osady w latach 1918–1939 koncentrowało się w sferze rolniczo-rzemieślniczej. Przez okres dwudziestolecia międzywojennego gospodarczy charakter życia Sławatycz był kształtowany przez nadbużańskich Żydów. Dominowali oni praktycznie we wszystkich dziedzinach aktywności gospodarczej tutejszych mieszkańców, tj. w handlu oraz działalności rzemieślniczo-usługowej. Według Powszechnego Spisu Ludności w 1921 r. mieszkały w Sławatyczach 1864 osoby, w tym 902 Żydów, co stanowiło 48,3% mieszkańców miasteczka⁴.

Żydzi ze Sławatycz i okolicznych wsi tworzyli gminę żydowską. Zgodnie z wykazem sporządzonym przez Starostwo Powiatowe we Włodawie z listopada 1923 r. było ich łącznie 1056 (tab. 1). Pięć lat później do gminy żydowskiej przynależało nieco ponad 200 osób więcej – 1276⁵.

Tab. 1. Miejscowości, z których Żydzi byli członkami gminy żydowskiej w Sławatyczach

Gmina	Miejscowość	Liczba Żydów
Sławatycze	Dańce	5
	Dolhobrody	31
	Hanna	38
	Holeszów	58
	Janówka	5
	Sławatycze	908
Romanów	Wygńska	11

Źródło: „Zeszyty Muzealne”, t. 17, s. 20.

Szukając informacji na temat osób prowadzących działalność gospodarczą na terenie Sławatycz i siłą rzeczy pobliskich gmin, ponieważ zasięg gospodarczy Sławatycz ze względu na organizowane targi wykraczał poza teren gminy, należy sięgać do danych z akt stanu cywilnego. Nie zachowały się niestety szczegółowe zestawienia świadectw przemysłowych, a kataster Izby Przemysłowo-Handlowej w Lublinie został zniszczony w trakcie II wojny światowej⁶. Badacze nie dysponują również wykazem kart rejestracyjnych, które były prowadzone przez gminę, ani aktami podatku obrotowego z zasobów ówczesnej administracji skarbowej.

³ <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/s/725-slawatycze/100-demografia/21814-demografia> [dostęp: 02.01.2017].

⁴ B. Wasiutyński, *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne*, Warszawa 1930, s. 64.

⁵ *Przemysł ludowy: powiat włodawski*, „Materiały do Monografii Przemysłu i Sztuki Ludowej w Polsce”, t. 2, Warszawa 1930, s. 36.

⁶ Zob. K. Dąbrowski, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie 1944–1950*, Ryki 2016.

PRZEMYSŁ DROBNY

Przemysł drobny stał się jedną z najbardziej zdominowanych przez Żydów dziedziną gospodarczą. Byli oni właścicielami wielu zakładów, których produkcja skupiała się na zaspokajaniu codziennych potrzeb konsumpcyjnych. Przykładem tego typu zakładów jest wytwórnia wody sodowej Moszka Goldzweja⁷. Do obecnych czasów zachował się tzw. stary młyn, którego właścicielem był najbogatszy Żyd w Sławatyczach – Mosze Epelbaum. Do wybuchu wojny w 1939 r. w gminie Sławatycze nie było światła elektrycznego. Jedynie u M. Epelbauma, który mieszkał na końcu ulicy Włodawskiej, świeciła się lampa elektryczna. Młyn był napędzany energią elektryczną i dzięki temu w jego mieszkaniu była sieć elektryczna. Dom młynarza wyróżniał się tym, że był jedynym budynkiem zbudowanym z cegły, a także jedynym, w którym był telefon. Obok tego młyna funkcjonował lokalny browar Kowertowskiego i Epelbauma. Niejaki Zelman posiadał skład maszyn rolniczych i betoniarnię. Istniały też drobne zakłady przetwórstwa rolnego, takie jak olejarnie, kaszarnie czy garbarnie.

RZEMIOSŁO

Bardziej rozwinięte liczebnie niż przemysł było rzemiosło. W okresie dwudziestolecia międzywojennego funkcjonowały szczególnie branże: budowlana, spożywcza, skórzana, włókiennicza i metalowa. Rzemiosło przyczyniało się do tworzenia miejsc pracy i zmniejszania ubóstwa wśród lokalnej społeczności żydowskiej. Praca w rzemiosle najczęściej była podejmowana przez niezamożnych rolników. Mimo że globalnie osób prowadzących zarejestrowaną działalność rzemieślniczą na prawie tysiąc Żydów było tylko kilkudziesięciu, posiadanie własnego, jednoosobowego warsztatu dawało wyższe szanse na utrzymanie rodziny.

Na podstawie wykazu z 1925 r. o zarejestrowanych warsztatach rzemieślniczych w powiecie włodawskim w gminie Sławatycze naliczono 48 rzemieślników, w tym: 2 stolarzy, 1 blacharza, 3 kowali, 1 zegarmistrza, 8 szewców, 1 kamaznika, 4 kuśnierzy, 1 powroźnika, 10 krawców, 6 czapników, 1 malarza, 1 fryzjera, 3 piekarzy i 3 rzeźników⁸.

Na podstawie ksiąg zgonów, znajdujących się w Urzędzie Stanu Cywilnego w Sławatyczach, można częściowo odtworzyć strukturę zawodową Żydów sławatyckich. Na przestrzeni lat 1922–1939 pojawiają się nazwiska 23 rzemieślników żydowskich. W krawiectwie pracowało 4 rzemieślników, szewstwie – 3, rzeźnic-

⁷ Księgi małżeństw z 1939 r., Urząd Stanu Cywilnego w Sławatyczach, sygn. M 1928–1933, M 1934–1939.

⁸ Na podstawie pracy: *Przemysł ludowy: powiat włodawski*.

twie – 3, czapnictwie – 3, murarstwie – 2, młynarstwie – 1, kożusznictwie – 1, rymarstwie – 1, stolarstwie – 1, kamasznictwie – 2.

Tab. 2. Struktura zawodowa Żydów zajmujących się rzemiosłem w latach 1921–1939 na podstawie ksiąg zgonów z Urzędu Stanu Cywilnego w Sławatyczach

Zawody	Liczba osób w poszczególnym zawodzie	Imię i nazwisko
Czapnik	3	Moszko Finkilsztejn, Abram Fryndler, Alter-Benejan Gitelman
Kamasznik	2	Fiszen Szejnfalel, Najmark
Kożusznik	1	Mojer Gitelman
Krawiec	4	Lender Borydo, Janniel-Joel Fidelman, Szlan Hersz Lajdefter, Josel Najman
Kuśnierz	2	Mordko Cukier, Choin Wługi
Młynarz	1	Binem Liberman
Murarz	2	Jannil Lew, Jeek Flaksbord
Rymarz	1	Mojer-Hersz Biderman
Rzeźnik	3	Chemia Luberman, Mendl Luberman, Rudzki
Stolarz	1	Szymon Sznajder
Szewc	3	Monk Sztyrmer, Moszko Gitelman, Sztalm Sztaboniek

Źródło: Księgi zgonów z 1939 r., Urząd Stanu Cywilnego w Sławatyczach, sygn. Z 1934–1939, UZM 1939.

W okresie międzywojennym wytwarzano na terenie Sławatycz różnego rodzaju tkaniny, m.in. płótno czysto-lnianie, ręczniki lniano-bawełniane, tkaniny kolorowe z wykorzystaniem bawełny i wełny na lnianej osnowie o barwie przeważnie czarnej z białą, szarą z białą, żółtą z szarą, zieloną z szarą. Coraz więcej osób ubierało się „po miejsku”, choć nadal noszono stroje ludowe. Mężczyźni nosili ubrania domowego wyrobu tylko w czasie pracy⁹. Techniczne wykonanie tkanin nie było wszędzie jednakowe. Najlepsze tkaniny były w gminie Wisznice, Romanów, Opole, Krzywowierzba, Włodawa i w Sławatyczach. Mieszkańcy Sławatycz wytwarzali tkaniny do własnego użytku lub w ostateczności do wymiany na produkty spożywcze¹⁰.

Krawiectwo było podzielone na kilka grup. Pewna grupa krawców produkowała odzież, którą sprzedawano na sławatyckich jarmarkach i w sąsiednich miejscowościach. Hersz Lejb Sznajder był jednym z najzamożniejszych żydowskich rzemieślników, który zatrudniał pracowników. Do tej grupy należał też Hersz Lejb Wechterman, Mordechaj syn Sury Lei, Pinzer Lec i wielu innych. Zawodem krawca zajmowali się m.in. Lejzer Zajdefter, Chaim Szyja Brzuchaty (nazwano go tak, bo był otyły), którzy szyli na zamówienie miejscowej ludności oraz dla chłopów z okolicznych wsi¹¹.

⁹ *Ibidem*, s. 121.

¹⁰ *Ibidem*, s. 137.

¹¹ M. Grynberg, *op. cit.*, s. 21.

Przedsiębiorstw stolarskich w powiecie włodawskim w 1928 r. w gminie Sławatycze razem było 7, w tym 5 przedsiębiorstw wyznania mojżeszowego¹². Jednak liczba zatrudnionych pracowników w zakładzie stolarskim jest o wiele większa niż liczba przedsiębiorstw. Zakładów kowalskich w powiecie włodawskim było 245, z czego 19 należało do przedsiębiorców żydowskich – co najmniej trzy znajdowały się w Sławatyczach¹³. Społeczność żydowska zajmowała się też kuśnierstwem i garbarstwem. Wytwarzano kozuchy o typie ludowym, stosownie do zwyczajów i gustu miejscowej ludności¹⁴. Sławatycze uważano zresztą za „miasto kuśnierzy”. Większość Żydów zajmowała się szyciem błonów, tzn. podpiniek ze starych futer. Kuśnierstwem zajmowały się, pracując wspólnie, rodziny żydowskie, a najczęściej w warsztatach kuśnierskich zatrudniona była młodzież. Była to ciężka praca, często pracowano po 14 godzin i więcej, w dodatku zaczynając pracę wcześniej rano¹⁵.

ROLNICTWO

Sławatycze i jej gminne miejscowości były typowo rolniczymi terenami, ubogimi i o małych arealach własnej ziemi. W gminie Sławatycze w 1929 r. było 1600 gospodarstw¹⁶. Kilkanaście z nich należało do Żydów. W gospodarstwie najwięcej było bydła rogatego – 3150, a także koni, trzody chlewnej i owiec¹⁷. Ludność żydowska uprawiała pszenicę, żyto, jęczmień, owies czy ziemniaki. Anna Uryniuk, urodzona i żyjąca we wsi Hanna, wspomina, że w Sławatyczach był rynek handlu, przemysłu i rzemieślnictwa, zaś Żydzi w Hannie koncentrowali się na uprawianiu roli¹⁸. W Dołhobrodach zajmowano się również różnorodnym drobnym przetwórstwem rolnym; znanym właścicielem tego typu zakładu był Fiszman Szolman¹⁹.

HANDEL

Życie mieszkańców koncentrowało się od wieków na rynku Sławatycz – dzielnicy żydowskiej. Odbывały się tutaj targi i jarmarki, dokonywano transakcji handlowych, załatwiano sprawy urzędowe czy zaglądano do karczmy i uroczyście

¹² *Przemysł ludowy: powiat włodawski*, s. 150.

¹³ *Ibidem*, s. 200.

¹⁴ *Ibidem*, s. 213.

¹⁵ M. Grynberg, *op. cit.*, s. 20.

¹⁶ *Przemysł ludowy: powiat włodawski*, s. 38.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Relacja ustna Anny Uryniuk z domu Pawlik, zam. we wsi Hanna, ur. 7 sierpnia 1921 r. w Hannie, córki Eliasza i Antoniny, z domu Patejuk. Wywiad przeprowadzony przez autorkę 23 października 2015 r.

¹⁹ K. Baj, *Żydzi dlohobrodzcy – karta z dziejów*, „Zeszyty Muzealne” 2011, t. 11, s. 126.

obchodzono dni świąteczne. Dotyczyło to także sławatyckich Żydów. Przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego najliczniej reprezentowany był handel artykułami spożywczymi i przemysłowymi. Wówczas przyjeżdżali tłumnie w celach handlowych mieszkańcy okolicznych wsi, nawet z prawej strony rzeki Bug, tj. Domaczewa czy Mościc Górnych.

Targi na obszarze powiatu włodawskiego były jednakowo urządzone, a dni ich zwoływania przeważnie kolidowały ze sobą. W tab. 3 widać, że każdy z tych targów mógł obsługiwać tylko najbliższej do niego położony rejon. Obrót towarowy powiatu włodawskiego koncentrował się przeważnie w handlu lokalnym, rzadko wychodząc poza granicę rejonu. W gminie Sławatycze dni targów odbywały się w poniedziałek każdego tygodnia, a dzień jarmarku – w pierwszy poniedziałek każdego miesiąca. Uprawnienia Sławatycz do organizowania targowisk zostały potwierdzone w 1929 r. przez wojewodę lubelskiego, za pozytywną opinią starosty włodawskiego. Przesłanką był fakt posiadania wieloletnich (a faktycznie wielowiekowych) praw osady targowej²⁰.

Tab. 3. Targi w powiecie włodawskim

Nazwa gminy	Nazwa miasta, osady, względnie wsi	Dni targów	Dni jarmarków
Włodawa	Miasto Włodawa	Czwartek każdego tygodnia	Czwartek po Wielkanocy prawosł. 4/7, 28/8 i 14/9
Parczew	Miasto Parczew	Wtorek i czwartek każdego tygodnia	Wtorek po 6/1, 2/2, 4/3, 23/4, 8/5, 30/5, 24/6, 5/9, 2/10 i 8/12, oraz w dwa tygodnie po 15/8
Ostrów	Miasto Ostrów	Czwartek każdego tygodnia	Poniedziałek po 26/5, 28/6, 13/7, 15/10 i 20/11 oraz przed 10/8
Wola Wereszczyńska	Wieś Wereszczyn	Środa każdego tygodnia	–
Opole	Wieś Podedwórze	Środa po 10-ym każdego miesiąca	–
Sławatycze	Osada Sławatycze	Poniedziałek każdego tygodnia	Poniedziałek po 1. każdego miesiąca
Sobibór	Wola Uhruska	Czwartek każdego tygodnia	–
Wisznice	Osada Wisznice	Poniedziałek po 15-ym każdego miesiąca	Poniedziałek po 24/4, 24/6 i 15/8

Źródło: *Przemysł ludowy: powiat włodawski*, „Materiały do Monografii Przemysłu i Sztuki Ludowej w Polsce”, t. 2, Warszawa 1930, s. 55.

Sławatycze były typowym żydowskim sztetlem. W centrum osady mieścił się plac targowy określany jako *der mark* (z jid. *rynek*). Wokół rynku rozchodziły się ulice i uliczki. Plac targowy był pokryty wybrukowaną drogą, a wszystkie sąsiednie

²⁰ Obwieszczenie wojewody lubelskiego w sprawie przestrzegania przepisów o targach i jarmarkach w powiecie włodawskim z 30 listopada 1929 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego 1929, nr 42, poz. 459).

ulice i wsie miały drogę gruntową z wyżłobionymi koleinami, które po opadach deszczu stawały się błotniste²¹.

Sklepy żydowskie znajdowały się wzdłuż granicy targowiska. Sprzedawano w nich towary żelazne, śledzia z beczki, rowery, twardą skórę, gotowe ubrania i inne towary przemysłowe. Właściciele sklepów często w zamian za swoje towary przyjmowali od chłopów kapustę, ziemniaki, rzepę, kurczaki, jajka czy inne produkty, które chłopci przynosili na wymianę²². Sklepy z wyrobami żelaznymi należały do rodziny Guszkesów. Były rodziny, które handlowały zbożem czy bydłem: Poliszuki i Szamuki. Ekspertem wyrobów, głównie do Rosji, zajmowali się Aron i Icchak Gitelmanowie oraz Ben Zijon Frydman²³.

Na podstawie ksiąg zgonów można wnioskować o występowaniu w Sławatyczach 16 handlarzy i 1 kupca. Różnica między kupcem a handlarzem była dość prosta: kupiec oznaczał osobę prowadzącą działalność gospodarczą (działalność handlową osiadłą, stacjonarną z własnym sklepem), zaś handlarz jako główny przedmiot swojej działalności handlowej wskazywał handel obnośny lub obwoźny. Natomiast tzw. przemysł okrężny był typowy dla handlu wiejskiego międzywojennej Polski²⁴.

Tab. 4. Struktura zawodowa Żydów zajmujących się handlem w latach 1921–1939

Zawody	Liczba osób o poszczególnym zawodzie	Imię i nazwisko
Handlarz	16	Josel Szytman, Mendel Feldman, Abram Domaczewski, Janul Fogel, Biderman, Mojer Lerner, Boruel Apela, Berk Klejn, Jek Błaszejn, Janniel Gerszberg, Jankl Bajngarner, Jannkil Fogel, Abram Lelik Feldman, Mozako Paheb, Nojeld Ajwzspan
Kupiec	1	Jorel Domaczewski

Źródło: opracowanie na podstawie: Księgi zgonów z 1939 r., Urząd Stanu Cywilnego w Sławatyczach, sygn. Z 1934–1939, UZM 1939.

Anna Uryniuk, z domu Pawlik²⁵, wskazuje, że u Żyda Jankiela była możliwość kupienia „najpiękniejszych biżuterii”, a naprzeciwko tego sklepu, u Żydówki, były piękne chusty, które wzbudzały w niej zachwyt i chęć posiadania. Żydówki zajmowały się najczęściej handlem odzieżą, krawiectwem, tkactwem i domowymi wypiekami. W wywiadach pojawia się też Żydówka Lipa Har, która posiadała sklep

²¹ H.L. Gitelman, *Sztetl Sławatycze – moje miasteczko jak cię widziałem i jak zapamiętałem*, „Nadbużańskie Sławatycze” 2009, t. 10, s. 16.

²² *Ibidem*, s. 18.

²³ M. Grynberg, *op. cit.*, s. 17, 21.

²⁴ Por. S. Kwiecień, *Polskie prawo gospodarcze okresu międzywojennego*, Lublin 2016.

²⁵ Relacja ustna Anny Uryniuk z domu Pawlik. Wywiad przeprowadzony przez autorkę 23 października 2015 r.

z damskimi materiałami. Wspominane są Żydówki, które uczyły swoje koleżanki robienia na drutach swetrów i szycia chust. Weronika Kaliszuk²⁶ wspomina z kolei „słodkie chwile dzieciństwa” w cukierni Żydówki Sury, która znajdowała się naprzeciwko jej domu, gdzie jako dziewczynka kupowała różne słodkości.

Spośród żydowskich mężczyzn, zajmujących się handlem i usługami, znany był w Sławatyczach furman Herp, dostarczający towary z Brześcia do żydowskich sklepów. Bolesław Załęcki²⁷ wspominał Żyda, który odkupił działalność gospodarczą od jego dziadka i założył sklep przemysłowy z produkcją sprzętu dachowego. Obok znajdowała się kolejna działalność przemysłowa Żyda Edgiela vel Zelmana, zajmującego się handlem żelaza i maszyn. Zelman upamiętniony jest również we wspomnieniach Tadeusza Gryciuka jako ten przedsiębiorca, który posiadał największy sklep w Sławatyczach z produktami żelaznymi, takimi jak: młocarnie, sieczkarnie czy sprzęt rolniczy²⁸. T. Gryciuk wspominał także Żydówkę Chanę, która sama wypiekała świeże bułeczki.

W Hannie i Janówce działalnością handlową zajmowało się niewielu Żydów, co wynikało z rolniczego charakteru tych osad. Żydzi skupiali się przede wszystkim w małych miasteczkach. Znany działacz gospodarczy, Brunon Sikorski, opisując przedwojenne stowarzyszenia żydowskie, podał, iż w Sławatyczach istniał oddział żydowskiej Centrali Związku Kupców²⁹. Ze spisów organizacji gospodarczych wynika, że oddziałem w latach 1936–1939 kierował kupiec o spolszczonym nazwisku – Domaszewski³⁰.

Ze wspomnień wynika, że w Hannie znajdowała się 1 restauracja i 3 sklepy żydowskie. Najczęściej wymieniana jest Żydówka Rejza, która posiadała sklep spożywczy, oraz Żyd Moszko, który był furmanem rozwożącym towary typu szklanki, doniczki, garnki. Wymieniany jest jako bardzo pracowity człowiek, mający na utrzymaniu wielodzietną rodzinę. Anna Haponiuk³¹ wspomina, że był tylko jeden

²⁶ Relacja ustna Weroniki Kaliszuk z domu Kaliszuk, córki Jana i Pauliny, zam. w Sławatyczach, ur. 5 października 1933 r. w Sławatyczach. Wywiad przeprowadzony przez autorkę 15 czerwca 2015 r. Dalsza część wywiadu w: P. Skibińska, *Ludność żydowska we wspomnieniach mieszkańców nadbużańskich miejscowości*, „Nadbużańskie Sławatycze” 2016, t. 17, s. 143.

²⁷ Relacja ustna Bolesława Załęckiego, zam. w Sławatyczach, ur. 1 czerwca 1922 r. w Sławatyczach, syna Stefana i Stefanii Załęckich. Wywiad przeprowadzony 15 grudnia 2015 r. Dalsza część wywiadu w: P. Skibińska, *op. cit.*, s. 143.

²⁸ T. Gryciuk, *Wspomnienia z moich dziecięcych lat – okresu okupacji w Sławatyczach z II Wojny Światowej*, mps w zbiorach Gminnej Biblioteki Publicznej w Sławatyczach. Zob. też wywiad autorki z T. Gryciukiem w: „Nadbużańskie Sławatycze” 2016, t. 17, s. 143.

²⁹ B. Sikorski, *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form zrzeczeniowych*, Warszawa 1956, s. 310.

³⁰ *Spis organizacji gospodarczych 1936*, red. A. Jeziorański, Warszawa 1936, s. 137; *Spis organizacji gospodarczych 1939*, red. S. Wysocki, Warszawa 1939, s. 65.

³¹ Relacja ustna Anny Haponiuk, zam. w Sławatyczach, ur. 4 grudnia 1923 r. w Janówce, córki Antoniego i Anastazji Potapiuk. Wywiad przeprowadzony przez autorkę w dniu 24 października 2015 r.

sklep wielobranżowy, prowadzony przez żydowską rodzinę Fogiel. Także w Dołhobrodach zajmowano się handlem. Kazimiera Baj³² podała Leję Gejer, która prowadziła w swoim domu mały sklepik spożywczy, oraz Motela (Motła) Gejera, który był „wiejskim bankierem” i pośrednikiem.

PODSUMOWANIE

Do 1939 r. w nadbużańskich miejscowościach toczyło się typowe życie, które owocowało w życiu gospodarczym gminy. Ludność żydowska wyznająca inną religię, mająca odmienne zwyczaje i tradycje, współtworzyła lokalną wielokulturową społeczność. Wydarzenia, które nastąpiły w latach 1939–1944, nieludzko przerwały kilkusetletnie zamieszkiwanie Żydów na ziemiach polskich. Diaspora żydowska została całkowicie zgładzona w 1942 r. przez Niemców. Ocalili jedynie ci, którzy uciekli jesienią 1939 r. do Związku Sowieckiego wraz z Armią Czerwoną. Od tej pory pamięć o nadbużańskich Żydach przez wiele lat funkcjonowała w niewielkim stopniu przez okres istnienia socjalistycznej Polski. Jedynie zachowany żydowski kirkut, a na nim znajdujące się żydowskie macewy, milcząco przypominały o pobycie tych ludzi w przeszłości na tych terenach. Osoby narodowości żydowskiej zasługują na upamiętnienie i podkreślenie ich zaangażowania w życie lokalnych środowisk, szczególnie – jak starałam się wykazać – w życie gospodarcze.

W niniejszym artykule opisałam niewielki fragment historii Sławatycz. Mam nadzieję, że choć w minimalnym stopniu przyczyniłam się do utrwalenia i udokumentowania losów nadbużańskich Żydów, ich życia gospodarczego i społecznego w tutejszej osadzie, a szczególnie relacji z mieszkańcami. Badacze zajmujący się tą tematyką napotykają bowiem na liczne trudności, wynikające z braku informacji, rozproszenia źródeł i danych. Tego typu praca badawcza jest trudna, czasochłonna, ale wartościowa.

Niejako puentą do dziejów sławatyckich Żydów są odwiedziny miejsc przez ich potomków – ze szczególnym uwzględnieniem terenów, na których żyli, mieszkali i gdzie są pochowani. Taką osobą jest Alan Metnick, amerykański Żyd, urodzony w 1941 r., którego przodkowie wywodzą się ze Sławatycz – zaangażowany w renowację i odbudowę żydowskiego cmentarza w Sławatyczach³³.

³² K. Baj, *op. cit.*, s. 126.

³³ O. Bojar, *Alan Metnick w Zamościu*, <http://roztocze.net/alan-metnick-w-zamosciu> [dostęp: 10.03.2018]. Zob. też przeprowadzony przez autorkę wywiad z A. Metnickiem w: „Nadbużańskie Sławatycze” 2016, t. 17, s. 143.

BIBLIOGRAFIA

- Baj K., *Żydzi dlohobrodzcy – karta z dziejów*, „Zeszyty Muzealne” 2011, t. 11.
- Bojar O., *Alan Metnick w Zamościu*, <http://roztocze.net/alan-metnick-w-zamosciu> [dostęp: 10.03.2018].
- Dąbrowski K., *Izba Przemysłowo-Handlowa w Lublinie 1944–1950*, Ryki 2016.
- Gitelman H.L., *Sztetl Sławatycze – moje miasteczko jak cię widziałem i jak zapamiętałem*, „Nadbużańskie Sławatycze” 2009, t. 10.
- Gryciuk T., *Wspomnienia z moich dziecięcych lat – okresu okupacji w Sławatyczach z II Wojny Światowej*, mps w zbiorach Gminnej Biblioteki Publicznej w Sławatyczach.
- Grynberg M., *Sławatycze, domu mój...*, Warszawa 2000.
- <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/s/725-slawatycze/100-demografia/21814-demografia> [dostęp: 02.01.2017].
- Księgi małżeństw z 1939 r., Urząd Stanu Cywilnego w Sławatyczach, sygn. M 1928–1933, M 1934–1939.
- Księgi zgonów z 1939 r., Urząd Stanu Cywilnego w Sławatyczach, sygn. Z 1934–1939, UZM 1939.
- Kwiecień S., *Polskie prawo gospodarcze okresu międzywojennego*, Lublin 2016.
- Obwieszczenie wojewody lubelskiego w sprawie przestrzegania przepisów o targach i jarmarkach w powiecie włodawskim z 30 listopada 1929 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego 1929, nr 42, poz. 459).
- Przemysł ludowy: powiat włodawski*, „Materiały do Monografji Przemysłu i Sztuki Ludowej w Polsce”, t. 2, Warszawa 1930.
- Sikorski B., *Historia handlu na ziemiach polskich i zachodniej słowiańszczyzny*, t. 5: *Historia form zrzeczeniowych*, Warszawa 1956.
- Skibińska P., *Ludność żydowska we wspomnieniach mieszkańców nadbużańskich miejscowości*, „Nadbużańskie Sławatycze” 2016, t. 17.
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa 1889.
- Wasiutyński B., *Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne*, Warszawa 1930.
- „Zeszyty Muzealne”, t. 17.

SUMMARY

The Jews for several hundred years lived in the Polish lands, from the 16th century on the areas of the present Biała Podlaska County and formed a significant part of the Polish-Lithuanian Commonwealth society. They had own customs, traditions, language and religion and settled primarily small towns and market settlements. To high degree they influenced the socio-economic development of the Lublin region, including Sławatycze – small town on the Bug River.

Keywords: Polish Jews; Sławatycze